

René Magritte'in Sürrealist Tavrının Afiş Tasarımına Etkisi

Refik Yalur¹

ÖZ

Tarih boyunca akımlar, içinde bulunduğumuz çağa yenilik getirebilmek için bizlere yol göstererek sanatın tüm dallarını etkilemiştir. Afiş tasarımı, grafik tasarımın önemli bir dalı olmakla birlikte, bazı afişler tek başına birer sanat eseri olarak adlandırılabilir. Afiş tasarımına Kübizm, Fütürizm, Dadaizm, De Stijl, Konstrüktivizm, Bauhaus, ve Sürrealizm gibi akımların katkıları olmuştur.

Sürrealizm; resimden heykele, fotoğraftan edebiyata birçok alanda görülmektedir. 20. yüzyılın en önemli ve etkili sanat hareketlerindedir. 1920'lerin ortasında André Breton tarafından 'Sürrealizm Manifesto' ile duyurulmuştur. Akılcılığa ve geleneksel düşünce biçimine karşı çıkarak, gerçeğin düş, rüya ve hayal gücünün bağımsız ifade edilmesi olduğunu savunmuştur.

Sürrealizmin önde gelen sanatçılarından René Magritte, sanata ve afiş tasarımına düşünsel bir bakış kazandırmıştır. Afiş üzerindeki unsurlardan ziyade izleyiciye verilen mesajın düşünce gücünü zorlaması ön plana çıkmaktadır.

Magritte'in eserlerinde zıtlık, illüzyon, ve sürrealist sanatçılardan ayıran, Sürrealizm'e de katkı sağlayan felsefi anlayışı da mevcuttur. Günümüzde çoğu sanat dallarının yanında afiş tasarımında da bu anlayışın çok büyük katkısı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Afiş, Tasarım, Gerçeküstüçülük, René Magritte.

The Effect of René Magritte's Surrealist Attitude on Poster Design

ABSTRACT

Throughout history, trends have influenced all branches of art by guiding us to bring innovation to our era. Poster design is an important branch of graphic design, also some posters can be called as works of art alone. Cubism, Futurism, Dadaism, De Stijl, Constructivism, Bauhaus and Surrealism have contributed to poster design.

Surrealism; can be seen at painting to sculpture, photography to literature. One of the most important and influential art movement of the 20th century. It was announced in the middle of 1920s by André Breton with the 'Surrealism Manifesto'. He opposed rationality and the traditional way of thinking, arguing that reality is the independent expression of dream, fantasy and imagination.

René Magritte, one of the leading artists of surrealism, gave an intellectual perspective to art and poster design. Rather than the elements on the poster, the message given to the audience is forcing the thought power.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Aydın Üniversitesi GüzelSanatlar Fakültesi Grafik Bölümü, refikyalur@gmail.com

Magritte's artistic works also include contrast, illusion, and with philosophical mentality that distinguishes him from other surrealist artists also contributes to Surrealism. Nowadays, in addition to most art branches, this mentality has a great contribution in poster design.

Anahtar Kelimeler: Poster, Design, Sürrealizm, René Magritte.

Sürrealizm Kavramı ve Ortaya Çıkışı

Sürrealizm (isim), kişinin, düşüncenin gerçek işleyişini sözel, yazılı ya da başka herhangi bir şekilde ifade etmeyi seçtiği katıksız ruhsal otomatizm. (Felsefe, özdeyim). Estetik veya ahlaki kaygılardan arınmış olarak, mantık tarafından uygulanan hiçbir kontrolün geçerli olmadığı, düşüncenin kendini ortaya koyduğu bir düzlem (Breton, 2009).

Sürrealist sanat hareketinin ilk tohumları fantastik sanatta yer almaktadır. Fantastik sanatın kökenleri ise, romantik akıma, barok döneme, aydınlanma dönemi ve cennet cehennem tasvirlerinin yer aldığı Rönesans'a kadar uzanmaktadır. Fantastik sembollerin sanatta kullanımının izlerine tarihin ilk çağlarında yer alan en eski mitoloji olan Mısır mitolojisinde de rastlanmaktadır. Bu ifade stili her çağda farklı bir form ve role bürünerek, sanat akımları içinde baskın bir faktör olmuştur ve yazı aracılığıyla anlatılmaya, resim aracılığıyla görselleştirilmeye devam etmiştir. 'Düşlerin resimle anlatılması, yüzyıllar boyunca tekrarlanagelmiş ve zaman zaman her birine mitolojiler ya da dinler sahip çıkmış olsa da, gücünden hiçbir şey yitirmeyen fantezi, simgecilik, ima, büyü ve çılgınlıklar sayıca zenginleşmeyi, bollaşmayı sürdürmüşlerdir.' (Passeron, 1996: 23).

Sürrealizm, şair Guillaume Apollinaire tarafından 1917'de bir terim olarak adlandırılmıştır. Gerçeküstücülük olarak da bilinen Sürrealizm, Avrupa'da Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, 1920'lerin ortasında Fransız şair André Breton tarafından 'Sürrealizm Manifesto' ile duyurulmuştur. Böylece sergi ve galeri duvarları gibi kısıtlayıcı alanlardan çok daha geniş kitlelere ulaşması sağlanmıştır. Akımının resim

alanındaki temsilcileri; René Magritte, Salvador Dali, Giorgio de Chirico, Joan Miró, Yves Tanguy, Max Ernst gibi sanatçılardır. Heykelde, Jørgen Haugen Sørensen, Fotoğrafta; Man Ray, Dora Maar, Maurice Tabard, Edebiyatta; André Breton, Louis Aragon, Robert Desnos, Paul Éluard; sinemada ise yazar ve yönetmen Luis Buñuel gösterilebilir. Kuralcılığa karşı olan, gelenekleri yıkan ve sürekli yenilenmeyi amaçlayan Dadaizm, Sürrealizm akımının oluşmasında ilham kaynağı olmuştur.

Dada ve Gerçeküstücülük, sosyal ve politik köktenciliğin sanatsal yenilikle sınırlanması gerektiğini söyleyen avangart inancı paylaşıyordu. Sanatçının görevi estetik hazın ötesine geçmekti, insanların yaşamlarını etkilemek ve onların nesnelere farklı şekillerde görmelerini ve deneyimlemelerini sağlamaktı (Hopkins, 2004: 19). Sürrealizm aynı zamanda Sigmund Freud'un psikanaliz fikirlerinden de etkilenmiştir. Sigmund Freud'un bilim tarihine yaptığı büyük katkılar, Sürrealizm akımına da yol göstermiştir.

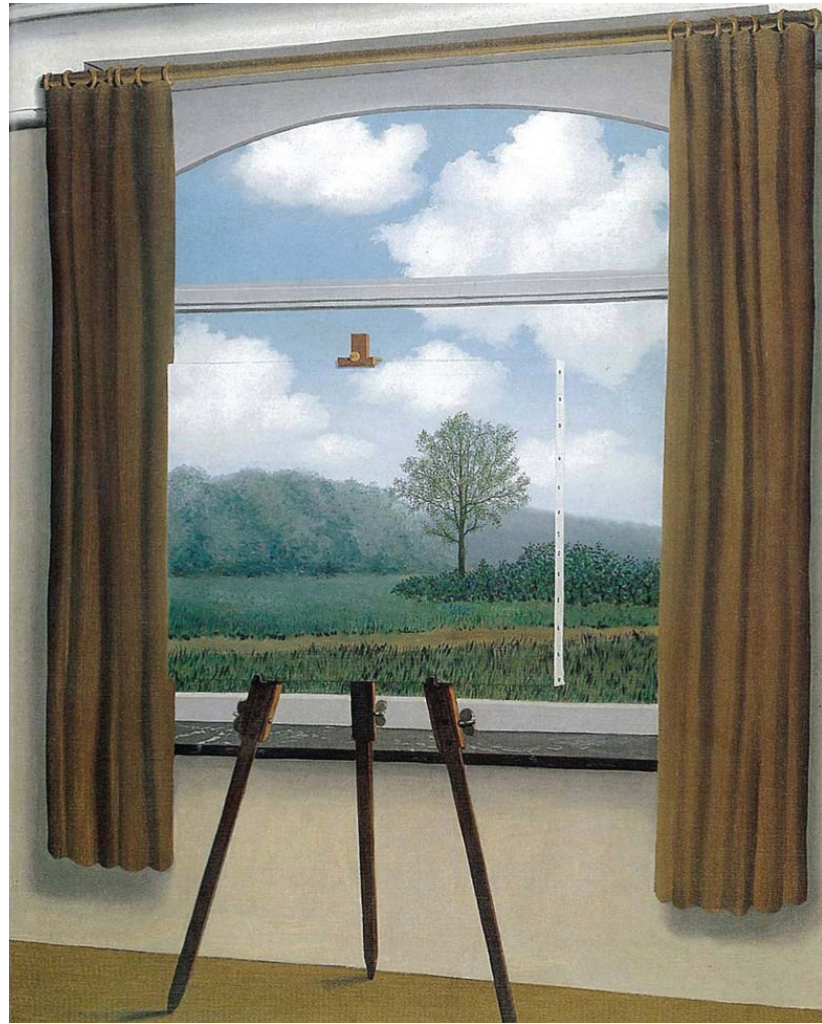
Resim 1: René Magritte, İmgelerin İhaneti, 1929 (<https://bit.ly/2U3mtks>).

Bilinçaltı, Gerçeküstücüler'in temel ilgi alanıydı. Onlara göre bilinçaltı, şimdiye kadar baskı altına alınmış, şaşkınlık verici bir sanatsal yaratıcılıkla dolu geniş bir depoydu. Psikanalizci Sigmund Freud'dan büyük ölçüde etkilenerek mantığı, bu depoya girişi engelleyen bir depo gibi gördüler. Bilinçaltının kilidini açacak çeşitli teknikleri uyguladılar. Otomatik yazı (otomatizm de deniyordu) belki de sanatsal yaratı sürecinin bilinç tarafından denetiminden kaçınmak için kullandıkları en ünlü teknikti. En kabul görmüş gerçekleri ve alışkanlıkları esasen yaratıcı olmadıkları gerekçesiyle reddederek zayıflatmaya çalıştılar. Gerçeküstücüler Doğalcılık'ı ve Gerçekçilik'i, gerçekleri nesnelere karıştırmakla ve hem sanatı hem de yaşamı belki birer eski mobilyaymış gibi katı, çirkin ve tozlu bir yöntemle ele almakla suçlayarak her iki akımı da kökten burjuva olarak nitelediler (Little, 2016: 118).

Freud'un bilinçdışı kavramına yaklaşımından etkilenen sürrealist sanatçılar, bilinçdışı kavramına eserlerinde geniş yer vererek, görünen gerçeği değil, bilinçlerinde yer alan gerçeğe yönelmişlerdir (Altuğ, 2008: 188-189). Görülen dünyanın yanı sıra bilinçaltına ittiğimiz birçok deneyimin var olduğu ve bunların düşlerde ve halüsinasyonlarda ortaya çıktığı gibi, resimlerde de ifade edilebileceği inancı gerek ressam, gerekse yazarlardan oluşan uluslararası camiayı aynı noktada birleştirdi (Krause, 2005: 102). 20. yüzyılın en önemli ve etkili sanat hareketlerinden biri olan akım, toplumsal geleneklere karşı çıkarak gerçeğin sadece bilgi ve deneyimler olmadığını asıl gerçeğin düş, rüya ve hayal gücünün bağımsız olarak ifade edilmesi olduğunu savunmuştur.

Birbirleriyle ilgisiz görünen, biçim ve nesnelere bir araya getirmek, bütün içinde sunmak, bazen perspektif içine yerleştirmek ya da düz bir yüzeyde toplamak, sürrealistlerin belli başlı eğilimleridir. Yapıtlarında nesnelere alışılmamış biçimlerde betimleyen Gerçeküstücü sanatçılar, çoğunlukla düşlerin gizli dünyasını dile getirmeye çalışmışlardır. Bazen de nesnelere kendi doğal ortamlarından çıkartarak şaşırtıcı, düşsel bir ortama taşımışlardır. Sanatçılar hiç bir estetik kaygıya yer vermeden çalışmışlar ve

eserlerinde kontrast (zıt) renkler kullanarak, anlatımı çarpıcı boyuta ulaştırmışlardır. Ressamlar, ilkel toplumların sanatlarından da etkilenmişlerdir (Arıcan, 2012: 67). Sürrealist eserlerde, unsurlar alışılmış ifade biçimlerinin dışında betimlenir. Sanatçılar, genel olarak düşlerin gizemli dünyasını betimlerler. Sıradan nesnelere nesne olma özelliğinden çıkartarak metaforik yaklaşımlarda bulunurlar. Bu da artık her şeyin sınırsız sayıda metaforunun hayal edebileceğinin yolunu açar. Rüya ve bilinçaltı sayesinde, eserler farklı yorumlanarak mizansel, garip vb. anlayışların kullanılması; illüzyon, algı ve bilinenin yeniden yorumlanması gibi kavramların doğmasına imkân sağlamıştır.

Resim 2: René Magritte, İnsanın Yazgısı-1, 1933
(<https://bit.ly/2WF1eIW>).

René Magritte ve Sürrealist Tavrı

Sürrealizm'in önde gelen sanatçısı ve Belçika'nın en önemli temsilcilerinden olan René Magritte 1898'de Lessines'de doğmuş, 12 gibi çok erken bir yaşta resimle ilgilenmeye başlayarak 1919-1922 yılları arasında çeşitli üsluplar denemiştir. Fakat 1922'de Giorgio de Chirico'nun eserlerinden ciddi anlamda etkilenmiş ve aradığı üslubu bulmuştur.

Sanat eğitimine erken başlayan Magritte, 1910'da ders vermeye başladı. İlk resimlerini ergen olarak yaptı ve Brüksel'deki Académie Royale des Beaux-Arts'a 1916'da başladı. 1922'de Antwerp Modern Sanat Kongresi sergisinde altı resim sergiledi. Giorgio de Chirico'nun çalışmalarını inceledi ve ressamın ıssız, gölgeli, sembol yüklü sahneleri Magritte'i kendi psikolojik manzaralarını yaratmaya yönlendirdi (Cohen, 2018).

Resim 3: René Magritte, Kavrayış, 1936
(<https://bit.ly/2jStglo>).

İlk kez İtalyan ressam Chirico'nun 'Aşk Ezgisi' adlı çalışmasının röprodüksiyonunu gördüğünde ise kendisinden oldukça etkilenmiştir. Yenilikçi hareket, Kübizm ve Fütürim'e yönelimi oluyorsa da bu durum ancak gerçek esin kaynağı olan Giorgio'de Chirico ve onun gerçeküstü eserleriyle karşılaşana dek sürmüştür. Bu büyük etkinin ardından onun eserlerinde şiirin resim üzerindeki üstünlüğünü kavradığını ileri süren Magritte, Chirico'nun eserlerinden elde ettiği kaliteyi, kendi sanatına şiirsel görüntülerle taşımaya başlamıştır. 'şiirin resim üzerindeki üstünlüğü', Magritte için her zaman çok önemlidir (Yurdayüksel, 2006: 55).

Magritte ayrıca reklamcılıkta çalıştı, otomobillerden moda endüstrilerdeki müşteriler için reklamlar tasarladı. Ticari tasarımında olduğu gibi, Magritte de sanatında düzgün ve düz bir yüzey kullandı. Sadece on yıllar sonra, Andy Warhol benzer bir yörüngeyi takip eder, baskılarını, resimlerini ve heykellerini ticari taslak olarak geçirdiği günlerin kanıtlarıyla daha açık bir şekilde aşıldı. Magritte ayrıca mesleki becerilerini politik amaçlar için kullandı ve Belçika Komünist Partisi için grafik ve posterler hazırladı (Cohen, 2018).

Diğer Sürrealist sanatçıların tersine, René Magritte'in eserlerinde Felsefi yaklaşımının yanında sade, net ve minimal bir anlayış hâkimdir. Fakat bununla birlikte rahatsız edici düşüncelere sokan ve kafa karıştıran anlayışı da içermektedir. Magritte, eserlerini 'hiçbir şey gizlemeyen ama gizemi uyandıran görünür görüntüler' olarak tanımlar. 'Gerçeklik duygusu yaratan ipuçlarını bilerek yanlış kullanıp, görünen dünyanın gizeminden kaynaklanan şok ve sürprizleriyle bizi geleneksel görme alışkanlıklarından özgürleştirip, us ve mantık dışını anlamaya zorlamaktadır.' (Halıcı, 2002).

Kimi zaman metin ve görseldeki zıtlıkları birlikte kullanarak kabul edileni yeniden düşünmeye zorlar. Kimi zaman bilinen bir unsura bakıp farklı bir unsuru anlatması düşünsel algımızı heyecanlandırır. Kimi zaman da illüzyonist

tavriyla görsel algımızı harekete geçirir. Kendine özgü bir anlayış benimseyerek Sürrealizm'e de katkı sağlayan Magritte, Bunlardan dolayı Sürrealizm'e farklı pencereler açan ve farklı pencerelerden bakan bir sanatçıdır.

René Magritte'in eserleri, Sürrealizm'in dışında minimalizm ve kavramsal sanat gibi akımları da etkilemiştir. Magritte'in 1929 yılında yapmış olduğu 'İmgelerin İhaneti' eserinde, 'Pipo sadece temsili bir görsel, bir pipo olduğunu kim iddia edebilir? Resmimdeki pipoyu kim içebilir? Hiç kimse. Bu nedenle pipo değildir.' der. Pipo illüstrasyonunun altında kullandığı 'Bu bir pipo değildir.' metniyle, görselin ve kelimenin birbirine olan paradoksunu kullanmıştır. Buradaki kafa karıştırıcı ve felsefi yaklaşımı ile kabul edileni yeniden düşünüp yeniden bakmaya zorlamaktadır.

'Sözcükler ile nesnelere arasında yeni bağıntılar yaratılabilir ve dilde ve nesnelere bulunan ama günlük yaşamda bilinmeyen bazı temel özellikler belirtilebilir'. Magritte şöyle diyor: 'Kimi zaman, bir nesnenin adı, bir imgenin yerine geçer. Bir sözcük, gerçekte, bir nesnenin yerini alabilir. Bir imge, bir önermedeki sözcüğün yerini de alabilir'. Çelişki taşımayan, ama hem de onları taşıyacak bir ortak alanın bulunmayışını Magritte: 'bir tablodaki sözcükler, görüntüleri ve sözcükleri farklı bir biçimde görürüz' der (Foucault, 2008: 36).

'Magritte yapıtlarını günlük, basit nesnelere oluşturmuş ve belli kullanımı olan objeleri bambaşka biçimlerde kullanarak işlevlerini değiştirmiştir... Çok sıradan nesnelere görüntülerini kendi doğal görünümlerinin dışına çıkartıp, mantığa ve akla ters düşecek biçimde, şaşırtıcı ve düşsel bir ortam içinde gözler önüne sermiş ve zamansız bir yaşamın katılımcılarının böylece boyutlarını değiştirmiştir. Bunun sonucunda da izleyenlerin alışlagelmiş vizyonlarını hep sorgular hale getirmiştir (Yurdayüksel, 2006: 55).'

Magritte'in 1933 yılında yapmış olduğu 'The Human Condition' (İnsanın Yazgısı-1) eserine bakıldığında ise eserde illüzyonist bir bakış açısı görülmektedir. Pencere önünde duran şövalenin üzerindeki tuvalde; manzara camdan görünen mi, yoksa camın önünde şövale üzerindeki resim mi, ya da her ikisi de aynı görüntü mü? diye düşündürmektedir. Magritte'in çalışmalarındaki önemli unsurlardan biri olan bu tavır, gerçeklik ve algı arasındaki ince çizgiyi göstermektedir. Pencere ile resme bakıldığında görülmesi gereken tuvalin, mekânın ya da manzaranın devamı olmasıdır. Sanatçı izleyicinin ne görmesini istiyorsa ona izin veriyor. İşte burada bakmak ve görmek ya da kişilerin birbirlerinden farklı görebilmesini ve farklı düşünebilmesini sağlayan algı devreye giriyor.

Resim 4: Journal Entry, Coca Cola Light, 2015
(<https://goe.gl/MVe1Z>).

Magritte, sanatın geleneksel özünü, sanatın bir iletişim aracı olduğu gerçeğini yakalamıştır. O'nun benimsediği bu anlayışa göre resmedilen herhangi bir görüntü, nesnenin kendisiyle özdeş olarak karşımıza çıkar (Lynton, 1982: 185). Magritte 'Algı ön plana doğru hareket ederken zaman ve mesafe ilgisini kaybeder' der. Magritte'in resminde sözcüklerle nesnelere arasında anlam bütünlüğü ve benzerliği kurulamadığı gibi, ele aldığı görüntülerin ve imgelerin gerçek hayattaki nesnelere bir benzerlik kurması da beklenemez. İmgeler insanlara her zaman aynı anlamı taşımazlar saptamasına John Berger, 'Her imgede bir görme biçimi yatsa da bir imgeyi algılayışımız ya da değerlendirmemiz aynı zamanda görme biçimimize de bağlıdır' demektedir (Berger, 2003: 10).

Resim 5: Jordan Semar in Graphic Design, Bologna Festival, 2012 (<https://goe.gl/05DvB>).

Magritte, günlük yaşamın en yaygın ve sıradan unsurlarını sorgulamasını ve yeniden yapılandırmasını sağlayan bir yöntem olan, farklı nesnelere tarafından ortaya konan 'sorunlara' 'çözümler' bulmaya çalıştı... Bu felsefi yöntem, 1932'deki bir rüyadan uyandıktan sonra ona gelmişti. Yarı bilinçli durumunda, odasında bulunan bir kuş kafesine baktı ama kafesinde yaşayan bir kuş görmedi, bunun yerine bir yumurta gördü. Bu 'görmeli yanlış anlama', 'yeni ve şaşırtıcı bir şiirsel sırrı' kendi sözleriyle kavramasına izin verdi (10 Things to Know About René Magritte, 2019)

1936 yılında yapmış olduğu 'Kavrayış' eseri, masanın üstüne duran bir yumurtaya bakarak uçan kuşu çizdiğini resmeden Magritte'in düş ve hayal gücünün Sürrealizm'e getirdiği felsefi yaklaşımın en güzel örneğidir. Dil, üslup ve akla karşı gelerek yeni bir bakış açısı ile dünyaya farklı pencereler açtığı gibi tasarıma da yeni bir bakış açısı getirmiştir. Eserlerindeki, duygu ve düşünce gibi anlayışı, soyut kavramları somut unsurlarla zenginleştirmesi, kullandığı üslup zenginliği, hayal gücü, düş, sezgi dışında felsefi anlam kazandırması afiş tasarımına büyük katkı ve yenilikler getirmiştir. Magritte, sıradan nesnelere sıradışı anlatarak, gerçek mi, değil mi gibi düşündüren ve kafa karıştıran eserleriyle sanatın tüm dallarına yeni anlayışlar getirmiştir. İzleyicinin farklı düşünmesini ve yorumlamasını sağlamasına izin vermesiyle afiş sanatı da bu tür yeniliklerden etkilenmiştir. Afiş sanatında Magritte etkisinin incelenmesi adına bir kaç örneğe yer verilebilir.

Afiş tasarımına baktığımızda, Coca Cola'nın bardağa dökülmesi gerekirken yukarıya doğru aktığı görülmektedir. Burada Coca Cola Light'ın hafifliğini, kafa karıştırıcı ve absürt yaklaşımla anlatmaktadır. Aynı zamanda sade ve yalın bir tavırla sunulmaktadır. Sağda ve solda keman fotoğrafları yarım olarak gösterilmiştir. Hemen altına papyon ve metinler girilmiştir. Fakat bunların dışında başka bir unsur olmadığı halde boşluğa bakıldığında insan silüeti görülmektedir. Mesaj izleyiciye illüzyonist

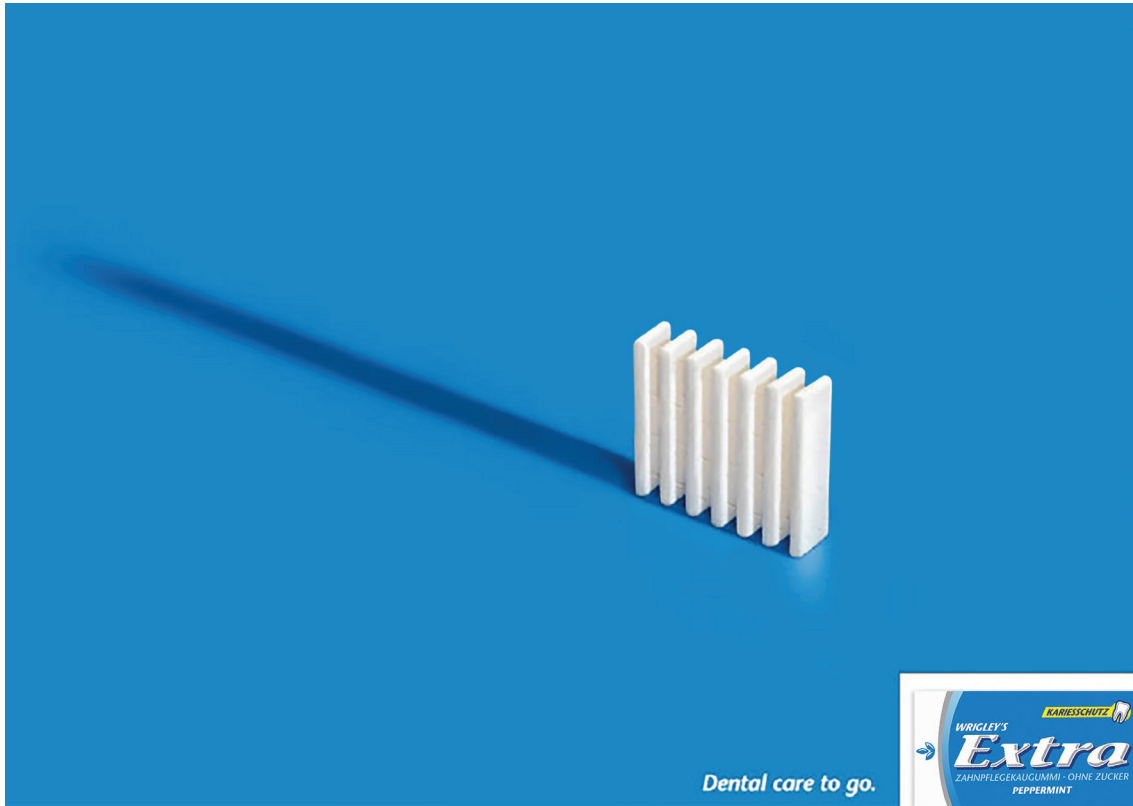
bir tavırla aktarılmıştır. Ön planda sakızların bulunduğu tasarımda, sakızlara gölgesi ile birlikte bütün olarak bakıldığında diş fırçası olduğu görülmektedir. Buradaki metafor ile diş fırçasının beyazlatan etkisinin sakızda olduğu vurgulanmaktadır. Soyut ve somut unsurun beraber kullanımından oluşan metaforik anlatım, afişe hayal gücü ile felsefi anlam katmıştır.

SONUÇ

Sürrealizm'de gerçek sadece bilgi ve deneyimler değildir. Gerçek; düş, rüya, sezgi ve hayal gücü gibi ifadeleri özgürce kullanmaktır. Sürrealizm, sanattaki estetiği ve inceliği zirveye çıkarmak için hayal gücünün önemine vurgu yapmaktadır. İlk modern afiş tasarımının 19. yüzyılın sonlarında yapıldığı bilinmektedir. O dönemde afiş tasarımları estetik kaygı taşımamaktaydı. İllüstrasyon ağırlıklı olup, tipografi ve boşluk

kavramı geri planda kalarak yapılırdı. Felsefi ya da düşünsel bir anlayış görülmemekteydi. Fakat 20. yüzyılın ortalarına doğru daha yalın ve düşünsel işler yapılmaya başlandı. Günümüzde çok daha yalın olarak devam etmektedir. Burada René Magritte'in eserlerine bakıldığında 1920'li yıllarda görülen bu anlayışın afiş tasarımına farklı pencereler açtığını görmekteyiz.

Magritte, soyut kavramları somut unsurlarla çeşitlendirerek, hayal gücü, düş ve sezgi gibi kavramlardan farklı olarak kullandığı üslup çeşitliliği ve kazandırdığı felsefi anlam ile afiş tasarımına yeni bakış açıları kazandırmıştır. Birbirleriyle ilgili olmayan sıradan unsurları birlikte kullanarak sıradışı bir anlam elde etmektedir. Günümüz afişlerinde de görülen bu metaforik yaklaşım aynı zamanda afiş tasarımının minimal bir hal almasını da sağlamıştır.

Resim 6: Extra gum, Dental care to go (<https://goe.gl/Wpt7s>).

René Magritte'in eserlerinde hayal gücü gibi unsurların yanında metin ve çizimlerdeki zıtlıkları, günlük sıradan nesnelere çok daha farklı anlamlarda vermesi ile felsefi yaklaşımının yanında düşündürülen aynı zamanda hayrete düşüren anlatımları da mevcuttur. Magritte eserlerinde düşsel, düşünsel ya da gerçek imgeler kullanmıştır. Aynı zamanda illüstrasyon ve yazınsal anlatımların zıtlığıyla şaşırtıcı ve düşündürücü anlatımlarıyla da etkilemiştir. Sanatçının görsel ve sözel anlatımlarıyla geliştirdiği birçok yenilik, afiş tasarımında mesajın izleyiciye en etkili şekilde geçmesini sağlamaktadır.

KAYNAKÇA

Breton, A. (2009). Sürrealist Manifestolar, İstanbul: Altıkkırkbeş Yayın.

Passeron, R. (1996). Sürrealizm Sanat Ansiklopedisi, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Altuğ, E. (2008). Sanat Dünyamız. Sayı 109.

Krausse, A. Carola (2005). Rönesanstan Günümüze Resim Sanatının Öyküsü. (Çev. Dilek Zaptcioğlu), Almanya: Literatür Yayınları.

Yurdayüksel, M. (2006). Sürrealist Rene Magritte, rh + Sanart, Sayı: 30, İstanbul.

Halıcı, U. (2002). Yanılsama: Magritte-Escher-Vasarely, Hayalet Gemi Dergi, Eylül.

Foucault, M. (2008). Bu Bir Pipo Değildir, (Çev. Selahattin Hilav), İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.

Hopkins, D. (2004). Dada And Surrealism. A Very Short Introduction, Newyork: Oxford University Press.

Lynton, N. (1982). Modern Sanatın Öyküsü, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Berger, J. (2003). Görme Biçimleri, İstanbul: Metis Yayınları, 9. Basım.

Little, S. (2016). İzmler, Sanatı Anlamak, (Çev. Derya Nüket Özer), İstanbul: Yem Yayın.

Arıcan, B. (2012). Grafik Tasarımın Sanata Etkileri, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Haliç Üniversitesi SBE.

10 Things to Know About René Magritte, <https://www.christies.com/Features/10-things-to-know-about-Rene-Magritte-8077-1.aspx>, 4 Şubat 2019. (Erişim Tarihi: Nisan 2019).

Cohen, A., What You Need to Know about René Magritte, <https://www.artsy.net/article/artsy-editorial-rene-magritte>, 27 Mayıs 2018. (Erişim Tarihi: Ağustos 2019).